

Egy kutatás eredményeinek hatása a szociálpedagógus képzésben folytatott közösségi munka tanegység oktatására

© Hadnagy József

Eszterházy Károly Főiskola Szociálpedagógia Tanszék, Eger

hadnagy.jozsef@ektf.hu

A szociálpedagógus nevelésorientációjú intervenciók szervezésével segíti az ifjúsági korosztályhoz tartozó adaptációs nehézségekkel küzdő fiatalokat. Egyéni, csoportos és közösségi munkaformával dolgozik. Közösségi munka során főleg a közösségfejlesztés módszertanát használja (Varga & Vercseg, 2001). A szociálpedagógus képzés során elméleti és gyakorlati tanegységek segítik a közösségi munka elsajátítását. 2014-ben befejeződött a kutatócsoportunk által megalkotott kutatás, melynek részeként az újonnan megjelenő IKT eszközök segítségével létrejövő kapcsolati hálózat szerveződési sajátosságait tártuk fel. Vizsgáltuk, hogy a különböző réteghelyzetű csoportok közösségi kapcsolatai, szerveződési sajátosságai milyen tőkekonverziós lehetőségeket jelenthetnek a különböző rétegződési tényezők mentén leírható társadalmi csoportok számára. Az online hálózatok törvényszerűségeinek ismerete hozzásegít bennünket, hogy megérthessük, az így létrejött szerveződések működését.

A közösségi hálózatok, a virtuális közösségek egy nagy társadalmi térben jönnek létre, és működnek. Ezt a társadalmi teret Magyarországon is jellemzi az egyenlőtlenség. A közösségi hálózatokat jellemző sajátosságok, vajon összefüggésben vannak-e a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésével? Hogyan szerveződnek ezek az új közösségek, s milyen következményei vannak ennek a szerveződésnek? A kutatási eredményeink megerősítették a szakirodalomban is jelen lévő „kisvilág – elmélet” jelenlétét, mely új módszerek bevezetésének szükségességét teszik indokolttá a közösségi munkában. A közösségfejlesztés módszertana mellett fontos lesz a közösségi kapcsolatok sajátosságaira építő módszertan bevezetése és oktatása is. A tanulmányban arra vállalkozunk, hogy bemutassuk azokat a kutatási eredményeinket, melyek alátámasztják mennyire fontos a közösségi hálózatok szerveződési sajátosságainak ismerete. Ez az ismeret, és ennek oktatása bővítené a közösségi munka elsajátítását támogató tanegységek tartalmát a szociálpedagógus képzésben.

Lokalitástól a virtuális közösségekig

Az IKT eszközöknek köszönhetően új közösségek jelennek meg. A közösség fogalmának meghatározása során a szomszédság és a lokálitás fogalma igen fontos volt. E két fogalom az emberek közötti kapcsolat minőségét jelentik egy adott helyen, bizonyos csoportokhoz tartozva. Ezt a gondolatot a *Varga és Vercseg* (1998) szerzőpáros azzal egészíti ki, hogy a lokálitásról kettős aspektus szerint gondolkodnak. Egyrészt egy fizikai térként említik, másrészt pedig, mint pszichikai viszonyrendszerrel gondolkodnak. Azt is mondják, hogy az egyén kapcsolatrendszerének sajátosságaiból adódóan, nem csak a szomszédságban rejlő kapcsolataira támaszkodik. Az IKT eszközök térhódításából adódóan, erre már nincs is feltétlenül szüksége, azaz a telefonon, interneten, közösségi oldalakon, elektronikus levelezésen keresztül kapcsolódik közösségekhez, s ezen kapcsolatokon keresztül éli életének egy részét. Ez a közösségi szerveződési egység azonban már nem egyértelműen írható le a szomszédság és a lokálitás fogalmaival. A közösségi hálózatokban minták alakulnak ki, amelyek befolyásolják a hálózaton belüli források elosztását, áramlását. Ezek a hálózatok nem kötődnek a lokálitáshoz és jellegzetessége, hogy szupportív, támogató jelleggel bír az egyén életében. A hálózatok támogató jellege többdimenziós, hiszen érzelmi támaszt nyújthat, materiális segítséget biztosít és közben információk is megjelennek. Hogyan szerveződnek ezek a hálózatok? Hogyan jönnek létre a közösségi kapcsolatok?

Szerveződési sajátosságok a közösségi hálózatok kialakulása során

A közösségi hálózatok sajátosságainak vizsgálatát, megelőzte a matematikában ismert gráfok vizsgálatát. Két kiváló matematikus, Erdős és Rényi kísérletet tett arra, hogy leegyszerűsítve megmondják a hálózatok működésének sajátosságait. Azt feltételezték, hogy a gráfokban rejlő, és a pontok és élek által létrejövő hálózatok szerveződése véletlenszerű. A természet azonban más törvényszerűséget mutat s a társas szerveződések is eltérnek a véletlenszerűségtől (Barabási, 2013:26).

Lehetséges olyan hálózat, mely segíti az egyének működését és előre jutását s lehetnek olyan hálózatok is, melyek egyenlőtlenséghez vezetnek. Láthatjuk tehát, hogy a hálózatok, szerveződési sajátosságaikból adódóan magukban hordozzák az egyenlőtlenségeket. A társas szerveződések, s az így létrejövő közösségi hálózatok sem véletlenszerűek. *Barabási* (2013) vizsgálatai azt támasztják alá, hogy a komplex hálózatok olyan alapvető szerkezettel jellemezhetők, melyek egyetemes alapelvek szerint működnek:

- ⇒ a hálózatot viszonylag kis létszámú csomópont ural
- ⇒ ezek a csomópontok viszonylag erősen kapcsolódnak más csomópontokhoz
- ⇒ a csomópontok, „középpontok” nagymértékben befolyásolhatják a hálózat működését (ellenállóvá tehetik véletlen hibákkal szemben, ugyan akkor sebezhetővé teszik összehangolt támadásokkal szemben)

A társas szerveződésekben megjelenő kapcsolati háló a fentiek figyelembe vételével tehát nem más, mint emberek szervezett összessége, mely kétféle elemet tartalmaz: embereket és az emberek között szerveződő kapcsolatokat (Christakis & Fowler, 2010:29-36).

A hálózatok „kapcsolatrendszere”, azaz ki hol helyezkedik el benne, a hálózatok sajátossága. Az emberek mindig egy meghatározott helyet foglalnak el az őket körülvevő spontán előforduló és folyamatosan fejlődő kapcsolati hálóban. A spontánul kialakuló hálózatoknak mindig van struktúrája, bonyolultsága, funkciója, lendülete.

Az viszont fontos kérdés, hogy hogyan jönnek létre, milyen szabályszerűséget követnek és milyen célt szolgálnak ezek a hálózatok. A hálózatok két fontos tulajdonsággal rendelkeznek, melyek a „kapcsolat” és a „terjesztés”. A hálózatban lévő egyének kapcsolódnak egymáshoz, s információkat, sőt még érzelmeket, érzelmi állapotokat is terjeszthetnek.

A kapcsolat által kialakult szerkezetnek és az így kialakult hálózat működésének, azaz a terjesztésnek vannak szabályai:

- Az ember állandóan alakítja, módosítja a kapcsolati hálót
- Homofília jelensége, azaz tudatosan vagy ösztönösen arra törekszünk, hogy hozzánk hasonlókkal alakítsunk ki kapcsolatokat
- Hálózatunk felépítése, döntéseink eredménye
- Mi dönthetjük el, hány emberrel kívánunk kapcsolatot létesíteni
- Befolyásolhatjuk a családtagjaink és barátaink között fennálló kapcsolatrendszer sűrűségét
- Eldönthetjük, hogy milyen mértékben kívánunk a kapcsolati háló középpontjában lenni

Kutatások azt is bizonyították, hogy a kapcsolati hálóba tartozó személyek számának is van határa, amit „Dunbar szám”-nak hív a szakirodalom a felfedezőjéről (Csányi, 2003). Ezek alapján meghatározott az – az agy felépítéséből adódóan – hogy hány személyt vagyunk képesek bekapcsolni a személyes hálózatunkba, akikkel valamilyen kapcsolatot is fenntartunk. Az így létrejött közösségi hálózat az alábbi sajátosságokkal rendelkezik:

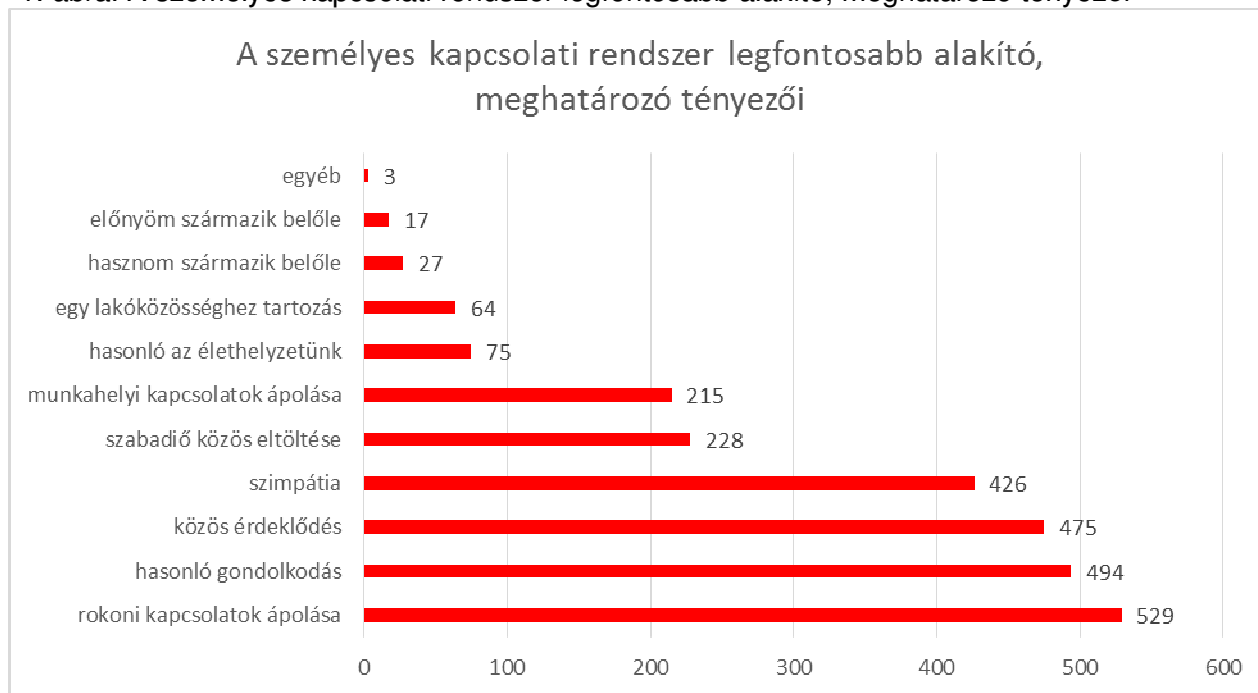
- ✓ A kapcsolati hálónkban elfoglalt helyünk hatással van ránk
- ✓ Megjelennek a tranzitív kapcsolatok, azaz barátaink barátai is kerülhetnek barátságba egymással. Így minél több barátunk van, annál kevesebb lépés kell ahhoz, hogy személyeket elérjünk vagy információkhoz jussunk
- ✓ Fontos, hogy mi áramlik a kapcsolatokon keresztül: „megfertőzés” jelensége, azaz barátaink hatással vannak ránk
- ✓ Hiperdiádikus terjedés jellemzi a kapcsolati hálózatot, ami azt jelenti, hogy a hatások az egyének láncolatán keresztül az egyén kapcsolatain túl nyúlnak.
- ✓ A hálózatoknak makro-szintű tulajdonságai vannak, azaz új, az egészre jellemző tulajdonságai jelennek meg a hálózatnak, mely a részek közötti kölcsönhatásokra, a közöttük fennálló kapcsolatokra vezethető vissza

A fentiekből láthatjuk, hogy a hálózati sajátosságoknak köszönhetően, kapcsolati hálónk s az így létrejövő közösség fantasztikus lehetőségeket biztosít a tagok számára. Ugyan akkor a kapcsolati hálózatokban jelen van az egyenlőtlenség is. Vajon, a társadalom különböző réteghelyzetéből származó egyének kapcsolati hálója ugyan azt az egyenlőtlenséget biztosítja a tagok számára? Hogyan szerveződnek a közösségi kapcsolatok a különböző iskolai végzettséggel, települési típussal, vagyoni helyzettel leírható rétegek esetében? Lehet-e közösséget fejleszteni a kapcsolati háló szerveződési sajátosságainak ismerete nélkül? Az alábbiakban ezekhez a kérdésekhez kapcsolódó kutatási eredményeket mutatunk be.

Infokommunikációs technikai eszközökön keresztül létrejövő közösségek szerveződési sajátosságai

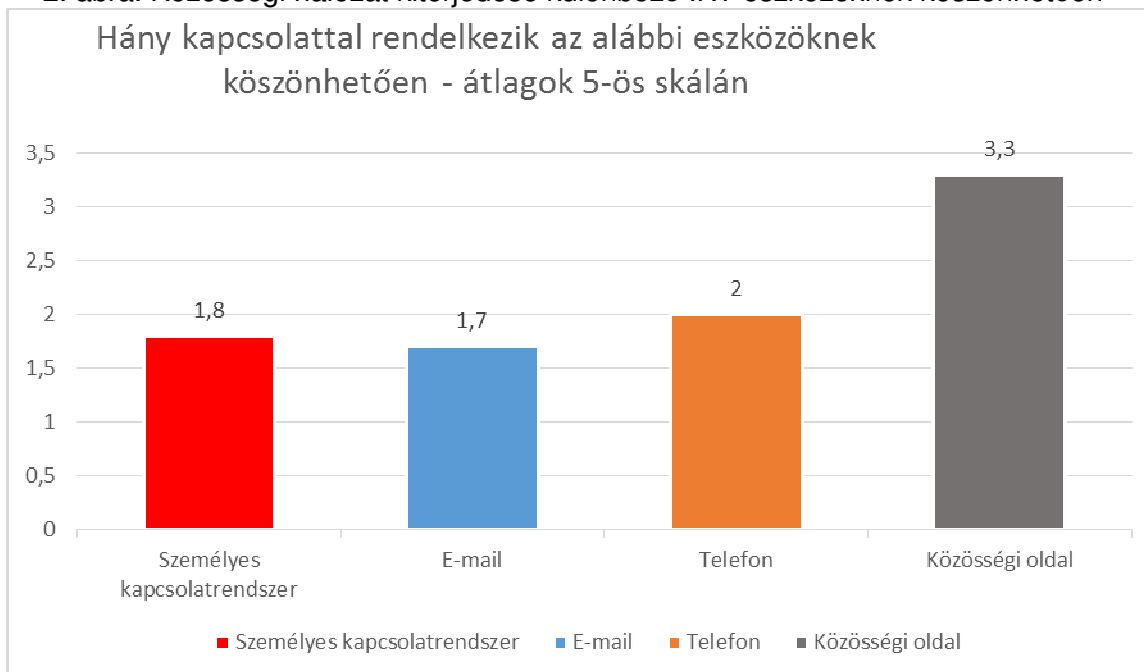
Kutatásunk során megvizsgáltuk a különböző társadalmi csoportok IKT eszközökön keresztül létrejövő kapcsolati hálózatát. Arra voltunk kíváncsiak, hogy különböző magyarázó változók mentén – nem, kor, jövedelmi viszony, lakóhely, gazdasági aktivitás, iskolai végzettség – mutatnak-e eltérést a vizsgálati minta válaszadói. Tettük ezt azért, mert az IKT eszközöknek köszönhetően új közösségek jönnek létre. A hagyományos közösségekkel nagyon sok társadalomkutató foglalkozott már, azonban az új infokommunikációs technológia megjelenésével és elterjedésével, új lehetőségek nyíltak meg az egyének előtt arra, hogy kapcsolati hálójukon keresztül különböző közösségekhez kapcsolódjanak. A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésében a fent említett és általunk használt magyarázó változók kiemelt jelentőséggel rendelkeznek. Mivel az IKT eszközöknek köszönhetően eltűnik az új közösségek esetében a lokalitás fogalma, fontos egyrészt megvizsgálunk azt, hogy milyen sajátosságai vannak az újonnan kialakult közösségeknek. Másrészt érdemes feltárni azokat a különbségeket, melyek a magyarázó változó mentén kialakult rétegek között jelentkeznek az új eszközök segítségével létrejövő kapcsolati hálózat, közösségi kapcsolatok szerveződése során. Mivel a mobil telefon, a közösségi oldalak, az e-mail rendszer már a mindennapokhoz hozzátartozó eszközöknek bizonyulnak, a vizsgálatunk során feltárt sajátosságok tudatosításával, hozzájárulhatunk ezen eszközök még átgondoltabb használatához. A lenti eredmények segítik a szociálpedagógus képzésben meglévő, a közösségi munka elsajátítását célzó tanegységek tartalmának újítását, aktualizálását is. Először nézzük meg, hogy a személyes kapcsolati hálózatnak milyen szervező tényezőit emelték ki a válaszadók, hiszen ehhez képest hasonlíthatjuk majd össze az IKT eszközök segítségével létrejövő hálózatok sajátosságaival.

1. ábra. A személyes kapcsolati rendszer legfontosabb alakító, meghatározó tényezői

A fenti diagramon láthatjuk, hogy kiemelkedik a rokonok kapcsolatok ápolása, mint a közvetlen találkozással járó személyes kapcsolatok hálózatának szervező ereje. Tehát személyes kapcsolataink hálózatát főleg a rokonok, baráti kapcsolatok mentén szervezzük. A rokonok, baráti kapcsolatok az erős kapcsolatokkal jellemezhető kapcsolatokhoz tartoznak. Rokoni baráti kapcsolatainkban rejlik lehetőség – információ, gazdasági tőke, kapcsolati tőke – nap mint nap elérhetőek az egyén számára, s ezek a lehetőségek nyíltak a kapcsolati háló tagjai számára. Emellett lesz nagyon fontos a gyenge kapcsolatok erejében rejlik lehetőségek megjelenése is a kapcsolati hálóban. Jelen van a változó közösségiség felfogásának jelensége is, hiszen az egy lakóközösséghez történő tartozás válasz elenyésző. Valóban új közösségek jelennek meg az egyén életében. Új eszközök használata jellemzi az egyéneket s ezek használata során új közösségek szerveződnek. Nézzük meg, mi jellemzi a válaszadókat az IKT eszközökön keresztül létrejövő kapcsolati háló kiterjedése tekintetében, hiszen ha nem fontos a lokalitás, akkor látnunk kell, hogy az új eszközök segítségével mennyire jellemző a közösséghez kapcsolódás.

2. ábra. Közösségi hálózat kiterjedése különböző IKT eszközöknek köszönhetően

Az átlag értékeket tüntettük fel mind a személyes kapcsolatrendszerénél, mind pedig az e-mail, telefon és a közösségi oldal kapcsolatrendszerénél. Ez az átlag érték a válaszlehetőségek átlagait jelenti, mely átlagok mögött a kapcsolati hálóban lévő személyek száma áll s ez a hálózat kiterjedéséről szolgáltat információt.

Láthatjuk, hogy a közvetlen találkozással járó személyes kapcsolatrendszer átlag értéke 1,8, ami arról árulkodik, hogy a válaszadók átlagosan inkább 50-100 közötti kapcsolattal rendelkeznek, s bár nem éri el a 100 főt, de biztosan több mint 50 fő tartozik az így létrejövő kapcsolati hálóba. Közel hasonló a helyzet az e-mail rendszer segítségével létrejövő kapcsolati hálónál is, hiszen 1,7 átlag esetében több fő kapcsolódik az egyén hálózatába, mint 10-50 fő, de kevesebb, mint 100 fő. Tehát az e-mail rendszeren keresztül működtetett kapcsolati hálózat kiterjedése nagyon hasonlít a személyes kapcsolati rendszer kiterjedésére. Már csak az a kérdés, hogy mekkora átfedés van, lehet a személyes kapcsolati háló és az e-mail rendszer segítségével létrejövő kapcsolati háló között? Ez a kérdés azonban izgalmas minden más IKT eszköz segítségével kialakított kapcsolati háló esetében is. A telefonon keresztül kialakított és működtetett kapcsolati háló kiterjedés már nagyobb, mint a közvetlen találkozással járó személyes kapcsolati háló. A telefontal átlagosan 100 főt kapcsolnak be a válaszadók a közösségi hálózatukba, azaz több fővel tartanak kapcsolatot nem személyes találkozásokon keresztül. Csányi (2003) megállapításai kell, hogy eszünkbe jussanak, aki azt mondta, hogy a primátakra jellemző kurkászolást, felváltotta a szociális kurkászolás. Ha az emberek ugyan annyi időt fordítanak szociális kurkászolásra, mint az emberszabásúak, akkor a nap jelentős részét kapcsolataink ápolásával töltönnék. Azonban az IKT eszközök segítséget nyújtanak abban, hogy személyes találkozás nélkül ápoljuk kapcsolatainkat. A fenti ábrán kiemelkedik a közösségi oldalak átlag értéke. A 3,3 átlag azt jelenti, hogy a válaszadók átlagban több mint 200 fővel

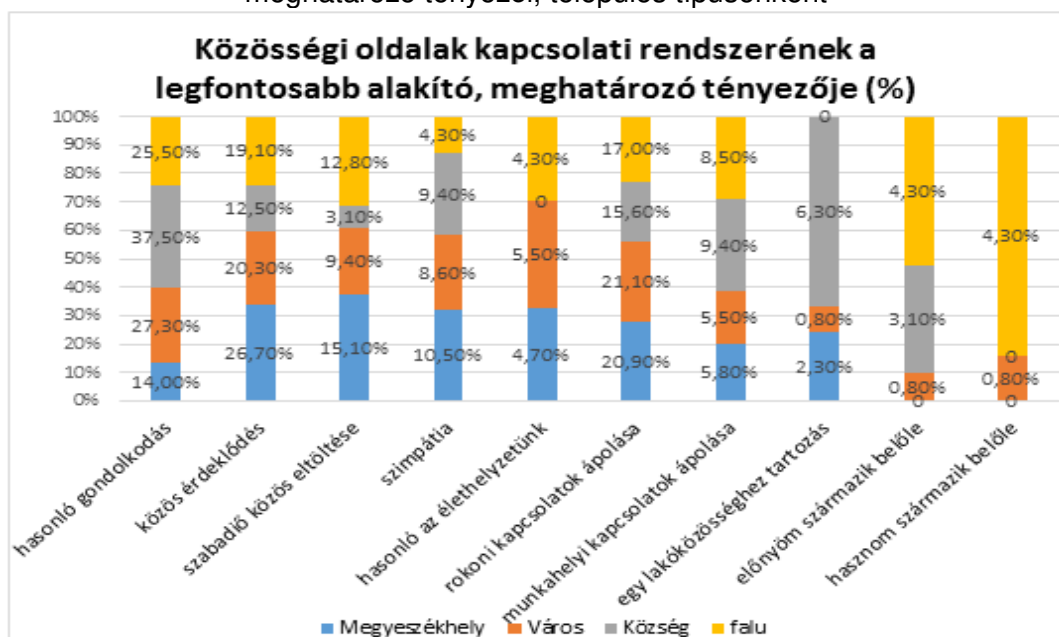
rendelkeznek a közösségi oldalakon létrejövő közösségeikben. Ennyi főt tartalmaz az a közösség, melynek részeseivé válnak közösségi oldalakon. Tudjuk, hogy ez a közösségi szerveződés tudatos döntések sorozata, hiszen az egyén dönt, hogy hová csatlakozik, és dönt abban is, hogy kit vesz fel saját közösségi oldalára. Milyen szervező erők alapján történik mindez?

3. ábra. A közösségi oldalak kapcsolati rendszerének legfontosabb alakító, meghatározó tényezői

Az elméleti áttekintésben láthattuk, hogy a homofília jelensége jelen van a kapcsolati háló kialakítása során. A hasonlósági elv alapján történő kapcsolatok szerveződésekor olyan személyek csatornázódnak be az egyén kapcsolati rendszerébe, akik valamiben hasonlítanak rá. A diagramból kitűnik, hogy vizsgálati mintában szereplő válaszadók jelentős része a közös érdeklődést és a hasonló gondolkodást jelölte meg, mint a közösségi oldalak esetében fennálló kapcsolati háló szervezése mögött rejlő okot. A közösségi oldalaknak köszönhetően az egyén tőle teljesen eltérő tulajdonságokkal, sajátosságokkal rendelkező emberek által szerveződött közösségek tagja lehet, ugyanakkor az egyének bezáródnak egy olyan világba, amelynek köszönhetően korlátozott lesz számukra a javakhoz való hozzájutás. Így a kapcsolataikban rejlő lehetőségeket, melyek tőkekonverziós folyamatok megvalósításában is segíthetnék őket, saját maguk korlátozzák. Vajon van-e különbség bármilyen demográfiai jellemző tekintetében a fent bemutatott, és a mintára összességében érvényes közösségi oldalon keresztül létrejövő közösségek alakító tényezői között? A lenti diagram erre ad választ, hiszen településtípus alapján mutatja meg a közösségi oldalakon keresztül létrejövő közösségek szervező ereje közötti különbséget.

4. ábra. A közösségi oldalak kapcsolati rendszerének legfontosabb alakító, meghatározó tényezői, település típusonként

A 4. ábrán láthatjuk, hogy a hasonló gondolkodás alapján szerveződő közösségi oldalakon alakuló közösségek eltérést mutatnak településtípusok tekintetében. Mindegyik település típust képviselő válaszadó esetében a hasonló gondolkodás a legfontosabb, azonban a községek esetében a legnagyobb ezen válaszok aránya. A községet képviselő válaszadók 37,5%-a tartja a hasonló gondolkodást a közösségi oldalakon keresztül kialakított kapcsolati rendszerének legfontosabb alakító tényezőjének. A falun élő válaszadók is magas arányban gondolják ezt a sajátosságot közösségi alakító tényezőnek. Amennyiben a két legkisebb település típus válaszainak arányait figyelembe vesszük, úgy kiemelkedik a kisebb települések válaszadói esetében a hasonlóság fontossága akkor, amikor valamilyen közösségi oldalon közösséghez kapcsolódnak, vagy szervezik saját közösségüket. A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése szempontjából a kisebb településről származó egyének veszélyeztetettebbek. A kapcsolati tőke átváltásának lehetősége más tőketípusra a hasonlósági elv alapján szerveződő közösségek tagjai számára korlátozó tényező lehet. Persze más demográfiai sajátosság eredményeinek bemutatására is szükség lenne, de a cikk terjedelme ennek határait szab.

A kutatás eredményeinek hatása a szociálpedagógus képzésben megjelenő közösségi munka tanegység tartalmára

Az IKT eszközök térhódításával új közösségek jönnek létre, melyek közösségszerveződési szabályai részben hasonlítanak, és részben eltérnek az offline közösségek szerveződési szabályaitól. Az ezek segítségével létrejövő közösségi hálózatok kiterjedése jelentősen nagyobb, mint a személyes kapcsolatok során létrejövő közösségeké. Az IKT eszközökön keresztül létrejövő közösségek esetében is tudatos szervező erők jelennek meg, melyek magukban hordozzák az „egyenlőtlenség” lehetőségét.

A hasonlósági elv közösségszervező ereje korlátokat állít a hagyományos közösségfejlesztő folyamat elé, s kellő figyelem híján a segítség során a segítői beavatkozás erősíti bizonyos közösségek elszigetelődését, bezáródását „kisvilágukba”.

A képzésbe be kell illeszteni olyan új módszertani elemeket, melyek lehetővé teszik az IKT eszközökön keresztül létrejövő közösségek feltérképezését, becsatornázását, s a „kisvilág” jelenségnek köszönhető tökekonverziós nehézségek leküzdését.

Az IKT eszközök segítségével létrejövő közösségek tagjait nem jellemzi a hálózatokban rejlő lehetőségek tudatos kiaknázása, így segíteni lehet őket „közösségi hálózatok tanácsadás” szociális intervencióval, melynek módszertanát ki kell dolgozni. Ez hatással lesz a közösségi munka módszertanának gazdagodására is.

A közösségi hálózatok szerveződési szabályszerűségeinek elméletével ki kell egészíteni a közösségi munka hagyományos elméletét. Minél jobban értjük a közösségi hálózatok mögött rejlő tudatos szervező erőket, annál nagyobb esélyünk van a professzionális, adekvát intervenciók megtervezésére.

Irodalomjegyzék

- Barabási Albert László (2013). *Behálózva*. Budapest: Helikon.
Csányi Vilmos (2003). *Az emberi természet*. Budapest: Vince.
Christakis, Nicholas A., & Fowler, James H. (2010). *Kapcsolatok hálójában*: Budapest, Typotex.
Varga A. Tamás, & Vercseg Ilona (2001). *Közösségfejlesztés*. Budapest: NKA; Közösségfejlesztők Egyesülete.